

AYOL XARAKTERINING INDIVIDUAL TABIATI: STEREOTIPDAN PSIXOLOGIK INDIVIDUALLIKKA

Gulnoza Egamberdiyeva

Namangan davlat universiteti tadqiqotchisi

gulnozae24@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0004-9804-9204>

<https://doi.org/10.5281/zenodo.22643563>

Qabul qilindi: 1-sentabr 2026-yil • Ma'qullandi: 6-sentabr 2026-yil • Nashr qilindi: 7-sentabr 2026-yil

Annotatsiya

Maqolada Nodira Ibrohimova va Katherine Mansfield hikoyalarida ayol xarakterining individuallashtirish ijtimoiy rol, shaxsiy idrok, ichki ziddiyat va tanlov o'rtasidagi munosabat asosida qiyosiy tahlil qilinadi. Ayol obrazini "ona", "qiz", "rafiqa", "itoatkor" yoki "sezgir" kabi tayyor belgilar bilan izohlash o'rniga, qahramonning muayyan vaziyatga bergan o'ziga xos ruhiy javobi xarakter yaratishning asosiy mezon sifatida olinadi. Tahlil ikki adiba poetikasida psixologik individuallik ijtimoiy rol bilan subyektiv tajriba to'liq mos kelmaydigan nuqtalarda ayniqsa yaqqol namoyon bo'lishini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar:

ayol obrazi, xarakter individualligi, stereotip, ijtimoiy rol, subyektiv tajriba, ichki ziddiyat, tanlov, psixologizm, Nodira Ibrohimova, Katherine Mansfield.

Kirish.

Ayol obrazini tahlil qilishda eng qulay, biroq eng xavfli yo'llardan biri qahramonni bir nechta barqaror sifat bilan izohlashdir. "Mehribon", "sabrlı", "itoatkor", "fidoyi", "sezgir" kabi ta'riflar ayrim vaziyatlarni tushuntirishi mumkin, ammo ular xarakter mexanizmini to'liq ochmaydi. Bunday umumlashtirishda qahramonning aynan qaysi tajriba sababli shunday his qilayotgani, vaziyatni qanday qabul qilayotgani va ichki qaroriga qanday kelayotgani ikkinchi planga suriladi. Natijada adabiy obraz individual shaxsdan ko'ra ijtimoiy rolning namunasi sifatida ko'rına boshlaydi.

Narratologik nuqtayi nazardan xarakter tayyor "mazmun" emas; u matndagi turli belgilar — harakat, nutq, tasvir, idrok, boshqa personajlarning munosabati va takrorlanuvchi vaziyatlar orqali bosqichma-bosqich tiklanadi [7]. Qisqa hikoyada bu xususiyat yanada muhim, chunki hajmning ixchamligi muallifni katta biografik tavsif o'rniga tanlangan epizod va detallar orqali xarakter yaratishga undaydi. Modernistik hikoyada esa tashqi voqeadan ko'ra idrok va ichki ma'no o'zgarishi ko'pincha markazga chiqadi [8].

Nodira Ibrohimova va Katherine Mansfield hikoyalarini qiyoslashda ayol qahramonlarni "Sharq ayoli" va "G'arb ayoli" kabi keng qoliplarga joylashtirish ham xuddi shunday soddalashtirishga olib kelishi mumkin. Mazkur maqola shu sababli milliy xarakter haqida umumiy hukm chiqarishni emas, alohida qahramon qanday qilib individual badiiy shaxsga aylanishini kuzatishni maqsad qiladi. Tahlilda to'rtta mezon markazga olinadi: ijtimoiy rol, shaxsiy idrok, ichki ziddiyat va tanlov yoki tanlovsizlikning psixologik ma'nosi.

Ijtimoiy rol va shaxsiy tajriba o'rtasidagi masofa

Badiiy qahramonning “ona”, “qiz”, “rafiqa” yoki “yolgʻiz ayol” sifatidagi maqomi xarakter haqida boshlangʻich maʼlumot beradi, biroq bu maqomning oʻzi xarakter emas. Individual xususiyat rolning qahramon tomonidan qanday yashanishida yuzaga keladi. Bir xil ijtimoiy vazifa turli odamlar ongida turlicha hissiy mazmun kasb etishi mumkin. Shuning uchun psixologik tahlil rolni belgilashdan keyin qahramonning mazkur rolga ichki munosabatini aniqlashi zarur.

Ibrohimovanning “Farzand isi” hikoyasida onalik aynan shunday individuallashtiriladi. Hikoyadagi ona obrazi “ona mehri” degan umumiy tushuncha bilan cheklanmaydi; uning hissiy holati sezgi va xotiraning bir lahzada tutashuvi orqali ochiladi. Hid qahramon uchun umumiy biologik yaqinlik belgisi emas, balki faqat uning hayotiy tajribasiga tegishli xotira kanaliga aylanadi [3]. Shu sababli onalik hissi tayyor sifat sifatida berilmaydi: oʻquvchi uni qahramonning ayni damdagi sezgi, yoʻqotish yoki sogʻinch bilan toʻqnashuvi orqali anglaydi. Bu usul ayol obrazini “ona” rolidan alohida shaxsiy tajriba darajasiga olib chiqadi.

“Voz kechilgan kitoblar”da boshqa bir rol va ehtiyoj oʻrtasidagi tafovut koʻrinadi. Kundalik hayot tartibi ichida chetga surilgan kitoblar qahramonning faqat mutolaa odatini emas, uning intellektual ehtiyojlari va avvalgi oʻzini eslatadi [2]. Muhim jihat shundaki, qahramon oʻz hayotini tashqaridan rad etmaydi; aksincha, kundalik masʼuliyat bilan shaxsiy ehtiyoj oʻrtasida paydo boʻlgan masofani sezadi. Xarakter individualligi ana shu sezishdan boshlanadi. U “fidoyi ayol” yoki “oʻzidan voz kechgan ayol” degan bir yoqlama formulaga sigʻmaydi, chunki matnda uning munosabatlarni saqlash ehtiyoji bilan oʻz intellektual dunyosini qayta tiklash istagi bir-birini inkor qilmay, bir vaqtda mavjud boʻladi.

Mansfieldning “The Daughters of the Late Colonel” hikoyasida ham ijtimoiy rol va shaxsiy tajriba oʻrtasidagi masofa markaziy ahamiyatga ega. Josephine va Constantia otalarining vafotidan keyin tashqi jihatdan mustaqil qoladilar, biroq ularning kundalik qarorlarida otalik hokimiyati ichkilashgan holda davom etadi [5]. Ularni shunchaki “itoatkor qizlar” deb atash hikoyadagi murakkablikni kamaytiradi. Muammo faqat itoatda emas, balki uzoq davom etgan munosabatning qahramonlarning oʻz xohishini aniqlash qobiliyatiga singib ketganidir. Shunday qilib, “qiz” roli tugagan vaziyatda ham uning psixologik izi saqlanib qoladi; xarakter esa aynan shu iz bilan yangi erkinlik imkoniyati oʻrtasidagi nomuvofiqlikda namoyon boʻladi.

Ichki ziddiyat — individuallikning muhim belgisi

Stereotip odatda qahramondan izchillik kutadi: sabrli ayol doimo sabr qiladi, mehribon ona doimo bir xil hissiy javob beradi, baxtli rafika esa oʻz hayotidan shubhalanmaydi. Psixologik individuallik esa aksincha, bir-biriga zid ehtiyojlarning bir ongda mavjud boʻlishi bilan kuchayadi. Bunday ziddiyat qahramonni “noaniq” qilib qoʻymaydi; u obrazga hayotiy hajm beradi.

Ibrohimovanning “Ikkinchi imkon” hikoyasida oʻtmishdan uzoqlashish istagi bilan xotiraning qayta-qayta faollashuvi oʻrtasidagi tafovut shu jihatdan muhim [4]. Qahramon aqliy ravishda yangi bosqichga oʻtishni istashi mumkin, biroq hissiy tajriba buyruq asosida yoʻqolmaydi. Bu yerda xarakter biror tayyor fazilat bilan emas, qarama-qarshi ichki talablarni bir vaqtda boshdan kechirish orqali ochiladi. Qahramonning kuchi yoki zaifligi haqida tez hukm chiqarishdan koʻra, uning oʻz hissiy tajribasini qanday qayta tartibga solishga urinayotganini kuzatish samaraliroqdir.

Mansfieldning “Bliss” hikoyasidagi Bertha ham tashqi ijtimoiy rolga qaraganda ancha murakkab shaxs sifatida quriladi. U oilali, moddiy jihatdan taʼminlangan, mehmonlarni qabul qilayotgan va oʻzini baxtli his qilayotgan ayol boʻlib koʻrinadi. Biroq hikoya uning kuchli hissiy ishonchi bilan voqelikni talqin qilish qobiliyati oʻrtasida tafovut hosil qiladi [6]. Berthaning kechinmalari “baxtli rafika” stereotipini tasdiqlashdan koʻra, aynan shu tasavvurning qanchalik beqaror ekanini koʻrsatadi. Erkin bilvosita nutq va qahramon idrokiga yaqin bayon oʻquvchini uning hayajoniga yaqinlashtiradi, lekin shu bilan birga uning talqini mutlaq haqiqat emasligini sezdiradi; Mansfield tadqiqotlarida bu usul Berthaning tashvish va begonalashuvini anglash uchun muhim deb koʻrsatiladi [9].

Tanlov, tanlovsizlik va ruhiy pozitsiya

Adabiy qahramonning individualligini faqat faol qaror bilan o'lchash ham yetarli emas. Ba'zan qahramon nima qilgani emas, nimani qila olmagan yoki nega qarorni kechiktirgani muhimroq bo'ladi. Tanlovsizlikni "passivlik" deb atash oson, ammo psixologik prozada u ichki chegaralar, qo'rquv, mas'uliyat yoki ichkilashgan taqiq haqida ma'lumot berishi mumkin.

"The Daughters of the Late Colonel" qahramonlarining qaror qabul qilishdagi o'jizligi shunday o'qilishi mumkin. Otaning jismoniy yo'qligi ularning ichki erkinligini avtomatik tarzda tiklamaydi. Ular hatto kelajak haqida o'ylashga uringanlarida ham, eski tartibning psixologik odatlari ularning fikrini bo'lib yuboradi [5]. Bu holatni xarakter nuqsoni deb emas, uzoq davom etgan hokimiyat munosabatining ruhiy natijasi deb ko'rish qahramonlarni stereotipdan chiqaradi. Ularning "qarorsizligi" individual tarixga ega bo'ladi.

Ibrohimova qahramonlarida ham tanlov ko'pincha keskin tashqi harakat ko'rinishida emas, o'z ehtiyojini tan olish yoki vaziyatga avvalgidan boshqacha qarash shaklida yuzaga chiqadi. "Voz kechilgan kitoblar"da kitoblarning qayta ahamiyat kasb etishi qahramonga birdaniga tayyor yangi hayot bermaydi; avvalo, u o'z hayotida chetga surilgan bir qatlamni ko'ra boshlaydi [2]. "Ikkinchi imkon"da ham yangi bosqich imkoniyati ichki ikkilanishni butunlay yo'q qilmaydi [4]. Bu tugallanmaganlik muhim: individual xarakter ko'pincha aynan qaror bilan uning ruhiy tayyorgarligi orasidagi masofada ko'rinadi.

Shu nuqtada ayol obraziga doir yana bir stereotip — "kuchli" va "kuchsiz" qahramonlarni keskin ajratish — ham muammoli bo'lib chiqadi. Mansfield va Ibrohimova qahramonlarining badiiy qimmatlari ularning doimo qat'iy harakat qilishida emas. Ular ayrim vaziyatlarda ikkilanishi, xatoga yo'l qo'yishi, o'zini noto'g'ri tushinishi yoki avvalgi odatiga qaytishi mumkin. Bunday beqarorlik psixologik nuqson emas, balki shaxsning tajriba jarayonida o'zgarish imkoniyatini ko'rsatadigan belgidir.

Qiyosiy talqin: rol emas, javob individuallashtiradi

Ikki adiba poetikasini bir nuqtada birlashtiradigan asosiy tamoyil shundaki, ijtimoiy rol qahramonning psixologik mazmunini oldindan belgilab bermaydi. Ona, qiz, rafiqqa yoki yolg'iz ayol bo'lish — vaziyatning bir qismi; xarakter esa shu vaziyatning ongda qanday qayta ishlanishidan yuzaga keladi. Shu bois qiyosiy tahlil uchun "ijtimoiy rol — shaxsiy idrok — ichki ziddiyat — tanlov/tanlovsizlik" zanjiri samarali model bo'la oladi.

Ibrohimova hikoyalarida individual javob ko'pincha xotira, yaqin munosabat, shaxsiy ehtiyoj va ruhiy davomiylik bilan bog'lanadi. "Farzand isi"da onalik tajribasining individual sezgi orqali ochilishi, "Voz kechilgan kitoblar"da kundalik rol bilan intellektual ehtiyoj o'rtasidagi masofa, "Ikkinchi imkon"da esa o'tmishdan uzoqlashish istagi bilan xotiraning qarshiligi bu yo'nalishni ko'rsatadi [2; 3; 4]. Bunda qahramonning "qanday ayol" ekanidan ko'ra, o'z tajribasiga qanday ma'no berayotgani muhimroq.

Mansfieldda individuallik ko'proq idrokning beqarorligi, ichkilashgan ijtimoiy munosabat va o'zini anglashdagi uzilishlar orqali ko'rinadi. Berthaning o'z baxtiga bo'lgan ishonchi bilan voqelik o'rtasidagi masofa, Josephine va Constantining tashqi erkinlik bilan ichki qaramlik o'rtasida qolishi shuni ko'rsatadi [5; 6]. Modernistik hikoyaning ochiqqligi bu qahramonlarga tayyor hukm bermaydi; o'quvchi xarakter haqida xulosani ularning idroki, qarori va qarorsizligi o'rtasidagi aloqadan chiqaradi [8].

Demak, ikki yozuvchi o'rtasidagi farqni "Ibrohimova — ijtimoiy, Mansfield — individual" tarzida keskin qo'yish ilmiy jihatdan yetarli emas. Har ikki adibada ijtimoiy muhit va individual idrok o'zaro ta'sirda. Farq ularning badiiy urg'usida: Ibrohimova shaxsiy tajribani ko'proq xotira va munosabatlarning davomiyligi ichida, Mansfield esa idrokning beqarorligi va ijtimoiy munosabatning ongda ichkilashuvi orqali dramatiklashtiradi. Bu esa qiyosiy tahlilni milliy stereotiplardan chiqarib, poetik mexanizmlar darajasiga olib chiqadi.

Xulosa

Nodira Ibrohimova va Katherine Mansfield hikoyalarida ayol xarakterining individualligi tayyor gender sifatlarini inkor etishning o'zi bilan emas, ijtimoiy rol va subyektiv tajriba o'rtasidagi murakkab munosabatni ko'rsatish orqali yaratiladi. Qahramonning "ona", "qiz" yoki "rafiqa" sifatidagi maqomi uning psixologik mazmunini belgilab bermaydi; bu mazmun vaziyatni

qanday idrok etishi, nimaga qarshilik ko'rsatishi, nimani tan olishi va nimani tanlay olmasligi orqali shakllanadi.

Ibrohimovada individuallik xotira, yaqinlik, chetga surilgan shaxsiy ehtiyoj va o'z hayotini qayta baholash bilan bog'liq jarayonlarda yaqqol ko'rinadi. Mansfieldda esa subyektiv idrok bilan tashqi voqelik o'rtasidagi nomuvofiqlik, ichkilashgan hokimiyat va tugallanmagan qarorlar xarakter murakkabligini kuchaytiradi. Har ikki adibada ichki ziddiyat qahramonni stereotipga zid holatga emas, balki ishonarli va ko'p qatlamli badiiy shaxsga aylantiradi.

Shu sabab ayol obrazini qiyosiy o'rganishda "qahramonga qanday sifat berilgan?" degan savoldan ko'ra "uning ijtimoiy roli bilan shaxsiy tajribasi qayerda ajraladi va bu tafovut qanday badiiy ifodalanadi?" degan savol samaraliroqdir. Ana shu yondashuv xarakter individualligini umumiy gender tavsiflari orqali emas, matn ichida shakllanadigan konkret psixologik munosabatlar orqali tushuntirish imkonini beradi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Ibrohimova, N. Chorshanba uchun ko'ylak // Sharq yulduzi. – 2023. – № 09. – B. 135–138.
2. Ibrohimova, N. Voz kechilgan kitoblar // Ziyouz.uz. – 27.06.2024. – Elektron manba, sahifalanmagan.
3. Ibrohimova, N. Farzand isi. – Tadqiqot korpusiga kiritilgan hikoya.
4. Ibrohimova, N. Ikkinchi imkon. – Tadqiqot korpusiga kiritilgan hikoya.
5. Mansfield, K. The Garden Party and Other Stories. – New York: Alfred A. Knopf, 1923.
6. Mansfield, K. Bliss, and Other Stories. – New York: Alfred A. Knopf, 1922.
7. Rimmon-Kenan, S. Narrative Fiction: Contemporary Poetics. 2nd ed. – London; New York: Routledge, 2002.
8. Head, D. The Modernist Short Story: A Study in Theory and Practice. – Cambridge: Cambridge University Press, 1992.
9. Park, S. Y. Anxiety and Alienation of Women in Mansfield's "Bliss," and the Effect of Free Indirect Discourse // Feminist Studies in English Literature. – 2019. – Vol. 27, No. 2. – P. 62–90.

Аннотация.

В статье сопоставительно исследуется индивидуализация женского характера в рассказах Нодиры Иброхимовой и Кэтрин Мэнсфилд через соотношение социальной роли, личного восприятия, внутреннего противоречия и выбора. Вместо объяснения женского образа готовыми характеристиками — «мать», «дочь», «жена», «покорная» или «чувствительная» — главным критерием становится своеобразие психологической реакции героини на конкретную ситуацию. Анализ показывает, что у обеих писательниц психологическая индивидуальность особенно отчётливо проявляется там, где социальная роль героини не совпадает полностью с её субъективным опытом.

Ключевые слова:

женский образ, индивидуальность персонажа, стереотип, социальная роль, субъективный опыт, внутренний конфликт, выбор, психологизм, Нодира Иброхимова, Кэтрин Мэнсфилд.

Abstract.

This article comparatively examines the individualisation of female character in the short fiction of Nodira Ibrohimova and Katherine Mansfield through the relationship between social role, personal perception, inner contradiction, and choice. Instead of explaining women characters through ready-made labels such as mother, daughter, wife, obedient, or sensitive, the analysis treats the heroine's distinctive psychological response to a concrete situation as the primary marker of character. The study argues that in both writers psychological individuality becomes most visible where a socially assigned role does not fully coincide with subjective experience.

Keywords:

female image, character individuality, stereotype, social role, subjective experience, internal conflict, choice, psychologism, Nodira Ibrohimova, Katherine Mansfield.